

2023-12-06

Nepilnamečių resocializacijos sprendimai atskirose Europos Sąjungos valstybėse narėse

Nacionalinėse nepilnamečių justicijos sistemose didelis dėmesys skiriamas vaikų ir jaunuolių pataisomajam ugdymui, grąžinimui į visavertį gyvenimą visuomenėje ir socialiai nepriimtino elgesio prevencijai. Tam tikslui pasitelkiamos ir specializuotos įstaigos, kuriose vykdomas tinkamų socialinių įgūdžių formavimas, teikiama kita reikiama pagalba, remiantis individualizuotos prieigos principu. Daugelyje Europos šalių orientuojamasi į kompleksinės pagalbos teikimą neteisėta veika ar pavojingu probleminiu elgesiu pasižymintiems nepilnamečiams. Pastarųjų administracinė ar baudžiamoji atsakomybė yra labiau suprantama kaip poreikis socialinės priežiūros, ugdomojo pobūdžio ir elgesio korekcijos sankcijoms.

Šiame darbe apžvelgiami atskirų Europos Sąjungos valstybių narių – Airijos, Austrijos, Belgijos, Čekijos, Danijos, Estijos, Ispanijos, Italijos, Kroatijos, Latvijos, Lenkijos, Liuksemburgo, Nyderlandų, Portugalijos, Prancūzijos, Suomijos, Švedijos, Vokietijos – gerosios praktikos pavyzdžiai, siekiant nepilnamečių resocializacijos tikslų nacionalinėse justicijos sistemose.

Airija

Nuostatos dėl baudžiamosios teisės pažeidimus padariusių vaikų yra įtrauktos į Vaikų įstatymą¹. Reglamentavimas grindžiamas pamatiniu principu, kad įstatymus pažeidžiantis vaikas turėtų būti sulaikomas (apribojama laisvė) tik kraštutiniu atveju, prieš tai panaudojus bendruomeninių poveikio priemonių teikiamas galimybes². Paminėtame įstatyme sąvoka „vaikas“ (angl. *child*) apibrėžiama kaip reiškianti asmenį iki 18 metų amžiaus (3 str.). Atsakomybė pagal baudžiamuosius įstatymus atsiranda nuo 12 metų amžiaus (52 str. 1 d.). Baudžiamąjį teisingumo įstatymą³ papildyta, kad vaiko amžiaus išlyga taikoma 10–11 metų asmenims, įvykdžiusiems tokius nusikaltimus kaip nužudymas ar neatsargus gyvybės atėmimas, seksualinis prievartavimas (129 str.).

Vaikų įstatymas įpareigoja teisėsaugos pareigūnus perduoti tėvams ar globėjams jaunesnį kaip 12 metų amžiaus vaiką, pagrįstai įtariamą padarius veiką, kvalifikuotiną kaip nusikalstamą, bet nesant galimybių pateikti kaltinimą dėl vaiko amžiaus (53 str. 1 d.). Jei perduoti vaiką tėvams ar globėjams nėra galimybės, tai vaikas perduodamas savo gyvenamosios vietos Vaiko ir šeimos tarnybos (*Child and Family Agency*, toliau – „Tusla“) padaliniui. „Tusla“ yra įstatymu įsteigta organizacija, siekianti tokių tikslų kaip vaiko apsaugos, gerovės ir vystymosi rėmimas ir šeimų veiksmingumo skatinimas

¹ *Children Act*: <https://revisedacts.lawreform.ie/eli/2001/act/24/revised/en/html#SEC52>

² *Citizens Information Board – Children and the criminal justice system*:

<https://www.citizensinformation.ie/en/justice/children-and-young-offenders/children-and-the-criminal-justice-system-in-ireland/>

³ *Criminal Justice Act*: <https://revisedacts.lawreform.ie/eli/2006/act/26/revised/en/html>;
<https://www.irishstatutebook.ie/eli/2006/act/26/enacted/en/print.html>

ir rėmimas⁴. Vaikų įstatymo nuostatos grindžiamos pamatiniu požiūriu, kad valstybė turėtų apriboti neteisėtą veiką įvykdžiusio vaiko laisvę tik neišvengiamu, kraštutiniu atveju, todėl pirmiausia yra taikomos bendruomeninėje aplinkoje įgyvendinamos poveikio priemonės⁵.

Baudžiamojo teisingumo įstatymo 13 dalis, įtvirtinusi atitinkamą Vaikų įstatymo papildymą 12A dalimi, reglamentuoja 12–18 metų amžiaus vaikų antisocialaus elgesio nuostatas (*anti-social behaviour by children*). Toks elgesys apibrėžiamas kaip vaiko vykdomas kito asmens, nesančio to vaiko namų ūkio nariu, bauginimas, trukdymas naudotis nuosavybe, priekabiavimas. Paminėtina, kad šios įstatymo dalies nuostatos netaikomos, jei vaiko veikos atžvilgiu pradėtas baudžiamasis procesas. Kitu atveju, esant antisocialaus vaiko elgesio apraiškoms, taikomos šios priemonės:

- vaiko įspėjimas dėl elgesio, kai teisėtvarkos pareigūnas žodine ar rašytine forma (pirminis žodinis įspėjimas vėliau irgi turi būti užfiksuotas raštu) asmeniškai ar paštu pateikia įspėjimą vaikui ir jo tėvams ar globėjams per vieną mėnesį nuo padarytos veikos. Įspėjimo galiojimo terminas yra 3 mėn. Įspėjime apibūdinamas veikos faktas, pareikalaujama nutraukti tokį elgesį ir perspėjama, kad nepaklusus gali būti pateiktas nurodymas dėl elgesio (*behaviour order*);
- apygardos atsakingo pareigūno organizuotas auklėjamasis pokalbis su vaiku ir jo tėvais ar globėjais ir kitais galinčiais padėti išspręsti problemą asmenimis, skirtas vaiko antisocialiam elgesiui aptarti. Ši priemonė taikoma, kai yra pagrįstai manoma, kad vaikas tęs netinkamą elgesį, taip pat prevencijos sumetimais. Pavykus su vaiku ir jo tėvais ar globėjais sutarti dėl vaiko elgesio pokyčių, pasirašoma vadinamoji gero elgesio sutartis (*good behaviour contract*), galiojanti 6 mėnesius su galimybe pratęsti dar 3 mėnesiams, jei netinkamas elgesys visgi kartojasi. Apygardos atsakingas pareigūnas gali periodiškai patikrinti vaiko elgesio pažangą;
- nurodymas dėl elgesio (*behaviour order*), tvirtinamas teismo, kai apygardos atsakingas pareigūnas pateikia teismui prašymą skirti tokį nurodymą, uždraudžia vaikui tam tikrus nurodytus veiksmus ir įpareigoja, pavyzdžiui, lankyti mokyklą. Tokia priemonė taikoma, jei, nepaisant įspėjimo ir pokalbio, antisocialus elgesys tęsiasi ir būtina imtis griežtesnės prevencijos. Nurodymas galioja dvejus metus, nebent teismas nustatytų kitokį laiko terminą. Vaikas turi apeliacinio skundo teisę. Jei vaikas pažeidžia teismo nurodymus, tai gali būti sulaikomas, jam skiriama bauda.

Vaikų įstatyme nustatyta, kad bet kuris 10–18 metų amžiaus vaikas, įvykdamas teisės pažeidimą ar pasižymintis antisocialiu elgesiu ir prisiimantis atsakomybę už savo nusikalstamą ar antisocialų elgesį, turi būti apsvarstytas dėl nukreipimo dalyvauti perorientavimo programoje (*diversion programme*) (4 d.). Tokios programos, įgyvendinamos teisėtvarkos subjektų, tikslas – pakeisti vaiko elgesį, kad jis ateityje susilaikytų nuo neteisėto ar netinkamo elgesio.

Nepilnamečiai, sulaukę baudžiamąją atsakomybę užtraukiančio amžiaus ir įvykdę nusikalstamą veiką, teismo sprendimu gali būti sulaikomi ir patalpinami į Oberstauno vaikų sulaikymo centrą. Pastarasis įsteigtas 2016 m., sujungus tris iki tol veikusias vaikų sulaikymo mokyklas (*children detention schools*)⁶. Vaikų sulaikymo centro priežiūros modelis grindžiamas tokiais ramsčiais kaip ugdymas, elgesio pataisa, resocializacija ir parengimas grįžimui į visuomenę. Vykdomas vaiko poreikių vertinimas, o pasiekti tikslus padeda profesionalus, daugiadisciplinis personalas⁷.

⁴ Tusla – the Child and Family Agency:

<https://www.citizensinformation.ie/en/birth-family-relationships/services-and-supports-for-children/tusla-the-child-and-family-agency/>

⁵ Information on children and the criminal justice system:

<https://www.citizensinformation.ie/en/justice/children-and-young-offenders/children-and-the-criminal-justice-system-in-ireland/>

⁶ Information on detention of children:

<https://www.citizensinformation.ie/en/justice/children-and-young-offenders/detention-of-children/>

⁷ Oberstown Children Detention Campus: <https://www.oberstown.com/>

Austrija

Austrijoje vaikų ir jaunuolių socializacija daugiausiai vykdoma atskirų federacinių žemių lygmeniu.

Kalbant apie taikomą teisinį režimą, pažymėtina, jog šalyje greta bendrą baudžiamąją justiciją reglamentuojančių įstatymų, veikia specialus Nepilnamečių justicijos įstatymas⁸. Be kitų nuostatų minėtas įstatymas nustato, jog prioritetą turi būti teikiamas jaunuolių gerovės ir orumo atkūrimui, o laisvės atėmimo bausmės gali būti taikomos tik kaip *ultima ratio*.

Kalbant apie vaikų ir jaunuolių socializaciją ne per baudžiamosios justicijos priemones, pažymėtina, jog kaip minėta, tokios priemonės daugiausiai vykdomos atskirų federacinių žemių lygmeniu ir skirtingose federacinėse žemėse reglamentuojamos skirtingai, todėl Austrijos atveju negalime kabėti apie kokią nors vieningą vaikų socializacijos centrų sistemą.

Atskirais atvejais galima paminėti, jog, be kita ko, federacinės žemės turi ir taiko tokias priemones kaip:

- ilgalaikė globa šeimose;
- trumpalaikė globa esant kritinėms situacijoms, kurios metu socialiniai darbuotojai ir atsakingos institucijos sprendžia dėl tolimesnės vaiko gyvenamosios vietos paskyrimo;
- ilgalaikė globa bendruomeniniu / nevyriausybinio pagrindu veikiančiose institucijose (pavyzdžiui, SOS vaikų kaimas ir pan.⁹), kuriose dažniausiai gyvenama bendruomenėmis – nuo 8 iki 12 vaikų bei socialinis pedagogas.

Pažymėtina, jog aukščiau nurodytos galimybės skiriasi atskirose federacinėse žemėse. Be to, jokiame teisės akte neregamentuojamas su teisėsauga (ar elgesio ir pan.) problemų turinčių vaikų ir jaunuolių apgyvendinimas specializuotose institucijose, socializacijos centruose ir pan. *De facto* artimiausias scenarijus yra galimas, kuomet pagal baudžiamąjį įstatymą nubaustam nepilnamečiui yra skiriama probacija ir asmuo yra įtraukiamas į tam tikras mokymo programas¹⁰. Vis dėlto, to negalima tiesiogiai prilyginti socializacijos centrų veiklai.

Todėl režiūmuojant galima teigti, kad tik kraštutiniais atvejais (kai nepilnametis asmuo nubaudžiamas realia laisvės atėmimo bausme) gali būti taikoma tam tikra institucionalizuota socializacija. Visais kitais atvejais yra sudaromos sąlygos socializacijai šeimoje arba globėjų šeimoje, o specialios mokyklos veikia kitais pagrindais (dažniausiai siejant su tam tikra vaiko negalia).

Belgija

Belgijos Baudžiamasis kodeksas nustato, jog pilna apimtimi baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma tik asmenims nuo 18 metų. Jaunesnių asmenų statusas, socializacijos priemonės ir kt. apsaugos priemonės yra nustatytos 1965 m. Jaunų asmenų apsaugos įstatyme¹¹. Minėtas įstatymas nustato, jog vaikams iki 12 metų gali būti taikomos išskirtinai tik jų laisvės neapribojančios ir nesuvaržančios auklėjamosios priemonės – intensyvus auklėjimas bei priežiūra ir pan. Jaunuoliams nuo 14 metų, gali būti taikomos griežtesnės priemonės, o nuo 16 metų – ir tik dėl labai sunkių ar pakartotinių nusikaltimų – su laisvės atėmimu susijusios bausmės¹².

Savo ruožtu, aukščiau minėtos auklėjamosios priemonės apima gana platų spektrą, kuris apibrėžiamas įstatymo 37 straipsnyje, pagal kurį gali būti:

- priskiriama kompetentingos socialinės tarnybos priežiūra;

⁸ *Gesamte Rechtsvorschrift für Jugendgerichtsgesetz 1988:*

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002825>

⁹ *SOS-Kinderdorf Österreich:* <https://www.sos-kinderdorf.at/>

¹⁰ *International Juvenile Justice Observatory. Alternatives to custody for young offenders. National report on juvenile justice trends. Austria:* https://www.ojj.org/sites/default/files/archivospaginas/baaf_austria1.pdf

¹¹ *Loi relative à la protection de la jeunesse:* <https://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1965/04/08/1965040806/justel>

¹² *ECPRD request no. 4517 (2020-09-28) – Penal Measures – Foreign Nationals, Children and Non-imputable Persons.*

- nustatoma intensyvi auklėjamoji pagalba ir individualizuota referencinio pedagogo priežiūra;
- nustatoma prievolė mokytis pagal bendrąją arba individualizuotą programą, atsižvelgiant į vaiko amžių ir gebėjimus;
- pavedama ambulatoriškai gydytis nuo narkotikų priklausomybės, alkoholizmo, psichikos ligų, dalyvauti lytinio švietimo programose;
- pavedama dalyvauti juridinių asmenų organizuojamose pozityvumo, bendruomeniškumo ir bendruomeninės veiklos programose;
- pavedama įsidarbinti ir įsilieti į darbo rinką su tam tikra socialinių darbuotojų priežiūra ir kt. Iš griežtesnių (laisvę apribojančių ar suvaržančių) priemonių tame pačiame aptariamame įstatymo straipsnyje nurodoma:
 - įkurdinimas tarnyboje, kompetentingoje alkoholizmo, narkomanijos ar bet kokios kitos priklausomybės klausimais;
 - apgyvendinimas atviraime arba uždaraime vaikų psichiatrijos skyriuje;
 - apgyvendinimas specialioje įstaigoje, pagal bendruomenių nustatytas sąlygas.

Pastarąją nuostatą galima pakomentuoti plačiau, kadangi savo turiniu ji yra artimiausia socializacijos centrų veiklai, nors oficialiai taip nevadinama. Pastaroji nuostata reiškia, jog kraštutiniais atvejais, teismo sprendimu, jaunuolis, ne jaunesnis nei 12 metų, gali būti apgyvendinamas taip vadinamoje atviroje viešojoje jaunimo apsaugos institucijoje, tokiu būdu užkertant kelią tolimesniam jaunuolių asocialiam ar nusikalstamam elgesiui bei padedant jiems integruotis į visuomenę. Ne jaunesni nei 14 metų jaunuoliai gali būti apgyvendinami uždaroje viešojoje jaunimo apsaugos institucijoje. Toks apgyvendinimas nustatomas teisėjo įsakymu apibrėžiant laikotarpį, kuriam tokios priemonės bus taikomos. Tokio apgyvendinimo sprendimas ir rezultatai turi būti peržiūrėti ne rečiau kaip kas 6 mėn.¹³

Daugumos į atitinkamas įstaigas patekusių jaunuolių amžius yra nuo 15 iki 17 metų. Dažniausiai pasitaikančios problemos yra šios: mokyklos nelankymas ir metimas (18 proc.), šeimos problemos (14 proc.), problemos, susijusios su nusikalstamumu (11 proc.) ir elgesio problemos (10 proc.).

Tokiose įstaigose yra taikomos įvairios apimtys ir įvairios trukmės mokymo ir integracijos programos, kurios gali būti tiesioginės, nuotolinės, neakivaizdinės ir panašiai, priklausomai nuo konkrečių jaunuolių situacijos. Prancūzakalbėje Belgijos dalyje veikia penkios viešosios jaunimo apsaugos institucijos (keturios berniukų ir viena mergaičių).

Visais atvejais programos yra orientuotos į kuo greitesnę jaunuolio reintegraciją į visuomenę, esminių mokymosi spragų užpildymą (ypač, prancūzų kalbos) bei profesinių įgūdžių suteikimą ir profesinį orientavimą, siekiant kuo sklandesnio jaunuolių įsiliejimo į darbo rinką ir recidyvo prevencijos. Dažniausiai esamas „spragas“ yra siekiama užpildyti per kelis mėnesius, tačiau specialistai pažymi, kad tai būna ne visada įmanoma¹⁴.

Taigi, iš esmės socializacija vykdoma aukščiau paminėtomis priemonėmis, orientuojantis į individualią situaciją ir individualią socialinę pagalbą, ir tik atskirais atvejais – per specializuotą instituciją (kurias galima iš dalies prilyginti socializacijos centrams) veiklą.

Čekija

Nusikalstamas veikas padariusių vaikų ir jaunuolių atveju taikomas specialusis Nepilnamečių atsakomybės už neteisėtus veiksmus įstatymas¹⁵. Pastarasis įstatymas taikomas tiek vaikams (iki 15

¹³ *Fédération Wallonie-Bruxelles. Directions des institutions publiques de protection de la jeunesse (IPPJ):* <https://www.aidealajeunesse.cfwb.be/index.php?id=8573>

¹⁴ *La Ligue de l'Enseignement et de l'Education permanente. IPPJ et scolarité:* <https://ligue-enseignement.be/quelle-scolarite-dans-les-ippj-les-institutions-publiques-de-protection-de-la-jeunesse-face-a-lenjeu-educatif>

¹⁵ *Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (218/2003 Sb.):*

metų amžiaus), tiek jaunuoliams (15–18 metų amžiaus) (2 str. 1 d.). Šiuo įstatymu reglamentuota tvarka grindžiama principu, siekiančiu atkurti nepilnamečio pažeistus socialinius santykius, integruoti jį į bendrąją visuomenės aplinką, vykdyti pažeidimų pasikartojimo prevenciją. Tiems tikslams pasiekti orientuojamasi į alternatyvius būdus vietoje įprastinių sankcijų skyrimo. Specialiojo įstatymo poreikis paaškinamas tuo, kad nepilnamečiam asmeniui, dėl jo amžiaus ypatumų, reikalingas specifinis, išskirtinis poveikio metodas baudžiamosios justicijos sistemoje. Pagal įstatymą, amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus, yra 15 metų. Todėl jaunesniems vaikams numatytos poveikio priemonės, būtinos jų pataisai ir apsaugai, kurias skiria nepilnamečių klausimus sprendžiantys teismų padaliniai, remdamiesi pedagoginio ir psichologinio asmens ištyrimo išvadomis¹⁶.

Tarp teismo skiriamų ugdomųjų ir apsauginių poveikio priemonių (asmenims iki 15 metų amžiaus ir 15–18 metų amžiaus) yra ugdomosios priežiūros centruose (ček. *střediska výchovné péče*) vykdomų terapinių, psichologinių ugdomųjų programų skyrimas, probacijos pareigūno vykdoma stebėseną, saugaus formato ugdymo skyrimas (*ochranná výchova*) (10, 93(1) str.). Paminėtina, kad 15–18 metų amžiaus jaunuoliams, skirtingai nei vaikams iki 15 metų amžiaus, įstatymas numato jau ir baudžiamąsias sankcijas (10, 24 str.).

Paminėtas ugdomosios priežiūros, saugaus formato ugdymo įstaigas reglamentuoja Institucinio ugdymo ir saugaus formato ir preventyvios ugdomosios priežiūros įstaigų įstatymas¹⁷. Pažymėtina, kad į ugdomosios priežiūros centrą (*střediska výchovné péče*), kaip atliekanti ir prevencinio poveikio funkciją, gali savarankiškai kreiptis ir nepilnamečio (3–18 metų amžiaus) tėvai ar globėjai, tai yra į centrą patenkama nebūtinai nukreipus teismui. Ugdomosios priežiūros centru steigėja yra Švietimo, jaunimo ir sporto ministerija¹⁸. Šios rūšies centrai padeda koreguoti elgesio problemų turinčių nepilnamečių raidą. Priklausomai nuo centro, veikla gali būti organizuojama tik ambulatorine forma arba suteikiant apgyvendinimo galimybę¹⁹. Ugdomosios priežiūros centras gali būti diagnostikos instituto (*diagnostický ústav*) organizacinės struktūros dalimi²⁰.

Diagnostikos institutų (*diagnostický ústav*), kurių steigėja yra Švietimo, jaunimo ir sporto ministerija, paskirtis yra psichologiniais ir pedagoginiais metodais iširti raidos lygį ir gebėjimus vaikų ir jaunuolių, teismo sprendimu nukreiptų ugdomosioms priemonėms ar tėvų / globėjų kreipimosi (sutartiniu) pagrindu, kai nepilnametis turi elgesio problemų. Be to, šie institutai atlieka terapinį, rekomendacinį, organizacinį ir koordinavimo vaidmenį, parenkant tinkamiausius individualizuotus poveikio sprendimus, siekiant resocializacijos tikslų. Institutai gali būti atskiri kiekvienos lyties ar skirtingų amžiaus grupių asmenims. Įprastai nepilnamečio buvimas diagnostikos institute neviršija 8 savaičių (Institucinio ugdymo ir saugaus formato ir preventyvios ugdomosios priežiūros įstaigų įstatymo 5–11 str.).

Diagnostikos institutai, kaip tai nustatyta paminėtame įstatyme, priskiriami saugaus formato ugdymo subjektams (*ochranná výchova*), kaip ir dar viena įstaigų rūšis – sunkių elgesio problemų turintiems vyresniems kaip 15 metų amžiaus jaunuoliams (kai kuriais išskirtiniais atvejais ir nuo 12 metų amžiaus) skirti ugdymo centrai (*výchovný ústav*) (14 str.). Toks ugdymo centras yra įstaiga (steigėja taip pat Švietimo, jaunimo ir sporto ministerija), vykdanči lavinimo, tame tarpe profesinio, korekcines ir resocializacijos funkcijas²¹.

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

¹⁶ Helena Valkova. *New Juvenile Justice Law in the Czech Republic*, Prague, 2003, p. 4:

https://www.oijj.org/sites/default/files/documentos/documental_2135_en.pdf

¹⁷ *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (109/2002 Sb.)*:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

¹⁸ *Středisko výchovné péče ČÁP Liberec*: <https://www.svp-lbc.cz/>

¹⁹ *Středisko výchovné péče Hodonín*: <https://svphodonin.cz/faq-casto-kladene-otazky/>

²⁰ *Středisko výchovné péče ČÁP Liberec*: <https://www.svp-lbc.cz/>

²¹ *Výchovný ústav*: <https://sancedetem.cz/slovník/vychovny-ustav>

Danija

Danijoje su teisėsauga susiduriantiems vaikams ir jaunuoliams gali būti taikoma eilė auklėjamojo pobūdžio priemonių. Be kita ko, daug dėmesio yra skiriama alternatyviosioms auklėjimo priemonėms (tam tikroms socializacijos formoms).

Atvejai, kai asmenys iki 15 metų padaro nusikaltimą, perduodami svarstyti vaiko gerovės institucijoms, kurios ir sprendžia dėl galimų intervencijų taikymo. Tai reiškia, kad Baudžiamasis kodeksas baudžiamąją atsakomybę leidžia vykdyti asmenims nuo 15 metų²² (15 str.).

Viena iš taikomų priemonių – laisvės apribojimas specialiose institucijose. Tokiose specialiose institucijose gyvena nuo 2 iki 5 jaunuolių privačiuose kambariuose su bendra virtuve bei laisvalaikio erdve. Kartu kompleksiskai yra taikomos mokymo ir socializacijos bei psichologinės pagalbos programos, skirtos spręsti agresyvaus elgesio, priklausomybės nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų ir kitas problemas.

Jaunuoliai į tokias institucijas patenka iš esmės dėl dviejų priežasčių – dėl siekiamo ikiteisminio tyrimo vykdymo sklandumo arba jaunuolių interesų apsaugos, kai iš aplinkybių visumos matoma, kad jaunuoliui dėl jo būklės yra reikalinga kompleksinė pagalba. Jaunuoliai į tokias institucijas gali būti perkelti teismo sprendimu (ikiteisminio tyrimo vykdymo atveju) arba savivaldybės vaikų ir jaunimo gerovės tarybos sprendimu (kitais atvejais). Jaunuoliai tokiose institucijose gali praleisti nuo 3 iki 12 mėnesių²³.

Atskirai paminėtina, jog kitus socialinės intervencijos būdus šalyje apibrėžia Socialinių paslaugų įstatymas²⁴. Šio įstatymo 52 straipsnis apibrėžia, jog atsakingiems savivaldybės specialistams nustačius tam tikras situacijas, savivaldybė gali pasiūlyti:

- apgyvendinti dienos priežiūros, jaunimo namuose arba mokykloje;
- teikti praktinę, edukacinę ar kitokią pagalbą namuose;
- teikti gydymo paslaugas;
- pasiūlyti 24 val. laikinos globos ir apgyvendinimo galimybę;
- teikti globos paslaugą globėjų šeimoje;
- paskirti nuolatinį kontaktinį asmenį vaikui (kuratorių);
- nukreipti jaunuolį stažuotei (kvalifikacijos įgijimui / pameistrystei) pas privatų darbdavį ir kt.

Aukščiau paminėtų intervencijų įgyvendinimui yra reikalingas jaunuolio sutikimas jei jam yra 15 metų ar daugiau.

Papildomai pažymėtina, jog įstatymo 57c straipsnis nustato, jog vaikams ir jaunesniems nei 18 metų asmenims, padariusiems nusikaltimą ar kitą sunkų nusižengimą, savivaldybės taryba turi parengti veiksmų planą, kaip užkirsti kelią tolesniam nusikalstamam elgesiui ir suteikti vaikui reikiamą paramą. Veiksmų planas sudaromas bendradarbiaujant su vaiku ar jaunuoliu ir jo šeima. Preliminarus veiksmų planas sudaromas ne vėliau kaip per 7 dienas po pranešimo iš policijos gavimo.

Atskirai pažymėtina, kad įstatymo 58 straipsnis nustato kitus atvejus kai yra galimas apgyvendinimas už namų ribų be sutikimo:

- kai yra nepakankama vaiko priežiūra ar gydymas;
- kai vaikas ar jaunuolis patyrė prievartą;
- kai vaikas piktnaudžiauja narkotinėmis medžiagomis, turi nusikalstamo elgesio problemų, kitų didelių socialinių sunkumų, elgesio ar prisitaikymo problemų ir pan.

Jau iš dalies minėta, kad apgyvendinimas gali būti vykdomas globėjų šeimose, atskirose patalpose (be laisvės apribojimo) ar atskirose patalpose (su daliniu laisvės apribojimu).

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad šalyje veikia su teisėsauga susiduriančių vaikų ir jaunuolių socializacijos sistema, kurioje vaikų socializacija yra vykdoma pasitelkiant spektrą

²² *Bekendtgørelse af straffeloven*: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2013/1028>

²³ Sofia Enell, Maria Andersson Vogel, Ann-Karina Eske Henriksen, Tarja Pösö, Päivi Honkatukia, Bård Mellin-Olsen & Ida Marie Hydle (2022) *Confinement and restrictive measures against young people in the Nordic countries – a comparative analysis of Denmark, Finland, Norway, and Sweden*, *Nordic Journal of Criminology*, 23:2, 174-191, DOI: [10.1080/2578983X.2022.2054536](https://doi.org/10.1080/2578983X.2022.2054536)

²⁴ *Bekendtgørelse af lov om social service*: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2013/1093>

priemonių – nuo dalinio laisvės apribojimo aptartose specialiose institucijose (kurios kartu yra ir mokyklos, ir socialinės bei psichologinės pagalbos teikimo centrai) iki nuosaikesnių socialinių intervencijų, numatytų Socialinių paslaugų įstatyme.

Jaunuolių kriminalinio elgesio recidyvizmo atvejai įvairių autorių yra vertinami skirtingai. Visais atvejais, kai 15 metų sulaukę ir vyresni jaunuoliai yra teisiami pagal baudžiamojo įstatymo nuostatas, ir kai kaltinimai yra panaikinami arba skiriama bausmė su vykdymo atidėjimu, visada pateikiami privalomieji nurodymai jaunuoliui toliau vesti socialiai teisingą gyvenimo būdą, laisvalaikį ir pan., kad būtų sumažinta recidyvo rizika²⁵.

Estija

2018 m. įsigaliojus Socialinės gerovės įstatymo²⁶, Baudžiamojo²⁷ ir Baudžiamojo proceso²⁸ kodeksų pakeitimams ir panaikinus Nepilnamečių sankcijų įstatymą²⁹, buvo suformuota nauja socialinės rehabilitacijos sistema nepilnamečiams su elgesio korekcijos poreikiu³⁰.

Šiuo metu Baudžiamasis kodeksas nustato, kad asmuo yra gebantis atsakyti, jei veikos padarymo metu yra veiksnus ir sulaukęs 14 metų amžiaus (33 str.). Nepilnamečiui (angl. *minor*) gali būti skiriama bausmė (*punishment*) tik tuo atveju, kai nepilnamečiams taikomomis sankcijomis jo neįmanoma paveikti nenusižengti ateityje (56 str. 3 d.). Atskiras Baudžiamojo kodekso straipsnis nustato eilę sankcijų, taikomų nepilnamečiams ir jauniems pilnamečiams (87 str.). Tuo atveju, kai nusikaltimą padariusio 14–18 metų amžiaus asmens gebėjimas suprasti savo veiksmų neteisėtumą yra ribotas dėl tam tikro moralinio ir psichikos raidos laipsnio, teismas gali skirti išpėjimą, dalyvavimą socialinėje programoje, padarytos žalos atlyginimą, priklausomybių ar kitą gydymą, mediaciją, elgesio stebėseną, 5–60 valandų bendruomenės paslaugų darbo, judėjimo laisvės apribojimą, kartu, esant tikslingumui, taikant elektroninius priežiūros instrumentus, patalpinimą į uždarus vaikų įstaigas pagal Socialinės gerovės įstatyme nustatytus principus (iki vienerių metų laikotarpiui), taip pat kitokį įpareigojimą, kurį asmuo laisvanoriškai priiima (87 str. 1 d.). Kai toks asmuo yra padaręs lengvesnę nusikalstamą veiką – nusižengimą, teismas gali skirti tokias pat sankcijas, kokios paminėtos 1 dalyje, išskyrus bendruomenės paslaugų darbo trumpesnę laiką – iki 20 valandų ir neapimant specialių elgesio stebėsenos taikymo priemonių (87 str. 2 d.). Pažymėtina, kad sprendimai dėl gydymo, mediacijos, darbo bendruomenės labai, kitų laisvanoriškų įsipareigojimų, gali būti skirti tik pačiam asmeniui sutikus (87 str. 3 d.). Šiame kodekse numatyta galimybė teismui skirti paminėtas sankcijas ir nusikaltusiam jaunesniam kaip 21 metų amžiaus asmeniui, atsižvelgiant į šio psichikos ir socialinės raidos lygį ir veikos aplinkybes (87 str. 7 d.).

Baudžiamojo proceso kodekse nustatyta, kad teismo sprendimu apribojus nepilnamečio (*minor*) laisvę ir jį sulaikius, teismas gali pritaikyti alternatyvą – patalpinimą į uždara vaikų įstaigą (131 str. 3² d.). Jei nepilnametis pažeidžia buvimo tokioje įstaigoje reikalavimus, tai, įstaigos vadovo pranešimo pagrindu ir teismui leidus, gali būti perkeltas į įkalinimo įstaigą (*to a prison*) likusiam sankcijos laikui (131 str. 3³ d.). Baudžiamojo proceso kodekso 17 skyriuje yra nustatyta nepilnamečio (*minor*) pirmalaikio paleidimo iš uždaros vaikų priežiūros įstaigos (*closed child care institution*) tvarka. Teisėjas sprendžia dėl paleidimo, kai yra pateiktas paties nepilnamečio ar jo įstatyminio atstovo, ar uždaros vaikų priežiūros įstaigos vadovo rašytinis prašymas. Prie prašymo pridedama

²⁵ *International Juvenile Justice Observatory. Alternatives to custody for young offenders. National report on juvenile justice trends. Denmark:* https://www.oijj.org/sites/default/files/archivospaginas/baaf_denmark1.pdf

²⁶ *Social Welfare Act:* <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530042020007/consolide/current>

²⁷ *Penal Code:* <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/522012015002/consolide/current>

²⁸ *Code of Criminal Procedure:* <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/530102013093/consolide/current>

²⁹ *Alaealise mõjutusvahendite seadus:* <https://www.riigiteataja.ee/akt/13335902>

³⁰ *Press Release – The Riigikogu passed an Act on amendments to the Social Welfare Act:*

<https://www.riigikogu.ee/en/sitting-reviews/riigikogu-passed-act-amendments-social-welfare-act/>

Press Release – The Bill on Amendments to the Penal Code and Amendments to Other Associated Acts:

<https://www.riigikogu.ee/en/sitting-reviews/riigikogu-approved-convention-preventing-combating-violence-women-domestic-violence/>

nepilnamečio gyvenamosios vietos savivaldybės vaiko apsaugos pareigūno nuomonė. Teisėjas gali apklausti nepilnametį, jo įstatyminių atstovą, nepilnamečio gyvenamosios vietos savivaldybės vaiko apsaugos pareigūną, socialinį darbuotoją ar psichologą, kad išsiaiškintų prašymo pagrįstumą. Teismas, priėmęs sprendimą pritarti ar atmesti prašymą, pateikia sprendimo priežastis. Nepilnametis ar jo įstatyminis atstovas turi apeliacinio skundo teisę.

Uždarus vaikų priežiūros įstaigos (*closed child care institution*) yra reglamentuotos Socialinės gerovės įstatymo 7¹ skirsnyje dėl vaiko priežiūros uždaru įstaigų paslaugų. Tokių visą parą veikiančių įstaigų tikslas yra padėti pasiekti vaiko (kurio laisvė apribota teismo sprendimu) psichologinės, emocinės, ugdymo ir pažintinės raidos tvarių pokyčių, kad vaikas galėtų ateityje sėkmingai veikti įprastinėje aplinkoje, nepasireiškiant jam pačiam ar aplinkiniams kenksmingam elgesiui. Šiame įstatyme nurodyta, kad sąvokos „vaikas“ (*child*) reikšmė atitinka Vaiko apsaugos įstatymo³¹ 3 straipsnio 2 dalyje pateiktą apibrėžimą, kad vaikas reiškia asmenį iki 18 metų amžiaus. Socialinės gerovės įstatyme įtvirtinta nuostata, kad vaikas gali būti patalpintas į šios rūšies įstaigą tik tuo atveju, kai jo elgesys kelia pavojų jo paties gyvybei, sveikatai ar raidai ar kitų asmenų gyvybei ir sveikatai ir neįmanoma pašalinti šio pavojaus kitomis, mažiau suvaržančiomis priemonėmis. Pagal šį įstatymą, dėl vaiko patalpavimo į uždaru vaikų priežiūros įstaigą sprendžia teismas, vaiko gyvenamosios vietos institucijos pateikto, laikantis Civilinio proceso kodekse³² nustatytos tvarkos, prašymo pagrindu. Tokiam vietos institucijos prašyme turi būti vaiko elgesio keliamo pavojaus paaiškinimas, paramos vaikui poreikio vertinimas, iki tol taikytų priemonių apžvalga, paaiškinta priežastis, kodėl neįmanoma pašalinti pavojingo elgesio mažiau suvaržančiomis priemonėmis, taip pat patekta Socialinio draudimo tarybos nuomonė dėl vaiko laisvę ribojančios priemonės tinkamumo. Socialinės gerovės įstatyme nustatyta, kad uždarus vaikų priežiūros įstaigos paslaugų teikimą organizuoja Socialinio draudimo taryba (130⁵ str. 1 d.). Pastaroji turi teisę sudaryti sutartis su atitinkamais subjektais dėl paminėtų paslaugų teikimo (130⁵ str. 2 d.).

Ispanija

Nepilnamečių teisinės apsaugos įstatymas³³ reglamentuoja centrus, skirtus elgesio problemų turinčių nepilnamečių specialiai apsaugai (isp. *Centros de protección específicos de menores con problemas de conducta*) (IV sk.). Šie centrai nėra skirti psichikos sutrikimų turintiems asmenims. Probleminio elgesio nepilnamečiai patalpinami į paminėtus centrus, kai nepilnamečių globos reikalų viešųjų subjektų ar prokurorų motyvuotu prašymu teismas suteikia tam leidimą. Motyvuotas prašymas taip pat pagrindžiamas nepilnamečių apsaugos kompetentingų specialistų parengtomis psichosocialinėmis išvadomis, taikytų švelnesnių priemonių ir jų neveiksmingumo konkrečiu atveju ataskaita. Tokių centrų paskirtis – sudaryti sąlygas ugdymui ir harmoningai asmens raidai kontroliuojamoje aplinkoje, elgesio normalizavimui, reintegravimui į šeimą ir visuomenę. Į šiuos centrus daugiausia patenka 12–17 metų amžiaus nepilnamečiai³⁴.

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įstatymas³⁵ nustato, kad amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus, yra 14 metų amžius (1 str. 1 d.). Jaunesniems kaip 14 metų amžiaus asmenims taikoma socialinių tarnybų stebėseną ir pagalbą (Nepilnamečių teisinės apsaugos įstatymo 17bis str.).

Tarp Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įstatyme įtvirtintų teismo skiriamų sankcijų yra nusikalstamą veiką padariusio nepilnamečio (14–18 metų amžiaus) patalpimas į pataisos centrą

³¹ *Child Protection Act*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/506052015001/consolide/current>

³² *Code of Civil Procedure*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/513122013001/consolide/current>

³³ *Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor*: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1996-1069>

³⁴ *Protocolo de Actuación en los “Centros de Protección Específicos de Menores con Problemas de Conducta”*, p. 8: https://inclusio.gva.es/documents/610740/356109120/ANEXO+Instruccion+centros+espec%C3%ADficos+prob+condu c_firmado.pdf/ce8bae50-5306-824c-b4c7-1b6329f25c54?t=1648125028566

³⁵ *Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores*: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-641>

– atvirojo, pusiau atvirojo ar uždaro režimo (7 str. 1 d.). Nepilnamečių veikla tokios rūšies centruose apima ugdymą, lavinimą ir socializaciją. Paminėtina, kad teismas, sprenddamas dėl sankcijos rūšies parinkimo, atsižvelgia į teisme dirbančios techninės grupės (*equipos técnicos*, angl. *technical team*), sudarytos iš socialinio ugdymo, psichologijos, socialinių paslaugų srities specialistų, nuomonę ir rekomendacijas. Statistikos duomenimis, nepilnamečiams teismai dažniausiai skiria probacijos sankciją (45 proc.), toliau seka socialinės-ugdamosios priemonės (26 proc.), o į pataisos centrus siunčiama 14 procentų sudarančiais atvejais³⁶.

Italija

Nors Italijoje pagal baudžiamąjį įstatymą gali atsakyti asmuo nuo 14 metų (jei supranta savo veiksmus), jaunuoliams nuo 14 iki 18 metų gali būti taikomos įvairios auklėjamosios ir socializacijos priemonės. Pagal Prezidento dekretą 448/88 dėl nepilnamečių kaltinamųjų baudžiamojo proceso nuostatų patvirtinimo³⁷, esant mažiems baudžiamiesiems nusižengimams nepilnamečiui gali būti taikoma:

- atsiprašymas;
- atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusižengimo mažareikšmiškumo;
- bausmės vykdymo atidėjimas ir probacija. Probacijos laikotarpiui yra parengiamas ir įgyvendinamas individualus socialinės intervencijos planas.

Kitais atvejais laisvės suvaržymas ar atėmimas yra taikomas tik kaip *ultima ratio*. Tuo pačiu Prezidento dekretu yra patvirtintos ir taikomos šios priemonės:

- teisėjo nustatytas nurodymas dėl mokymosi ar profesinių įgūdžių įgijimo programos įgyvendinimo;
- teisėjo nurodymas neišvykti iš namų (išskyrus mokymo ir darbo vietą), siekiant sumažinti neigiamos aplinkos daromą poveikį;
- teisėjo nurodymas apgyvendinti iš dalies kontroliuojamoje bendruomenėje (su daliniu laisvės apribojimu, kai be leidimo išvykti negalima), kurioje gyvenant, dirbant ir / arba mokantis vykdoma tam tikra socializacija bei įgyvendinama alternatyvi laisvės atėmimui priemonė. Vis dėlto, tai viena iš gana kraštutinių priemonių, kurią pažeidus (pavyzdžiui, pasišalinus iš bendruomenės be leidimo), teisėjas gali skirti realaus laisvės atėmimo bausmę.

Būtiniosios sąlygos dėl jaunuolių talpinimo kontroliuojamose bendruomenėse:

- turi būti sudaroma mokymo programa, apimanti tiek nepilnamečio, tiek jo šeimos narių interesus;
 - skatinamas jaunuolio sąmoningumas jam taikomų priemonių (įskaitant dalinį laisvės apribojimą) atžvilgiu;
 - identifikuojamas jaunuolio potencialas, gerosios savybės ir dirbama su jų stiprinimu;
 - jaunuolis aktyviai rengiamas sugrįžimui į jo įprastinę socialinę aplinką.
- Kontroliuojamosios bendruomenės gali būti kelių tipų:
- šeimos tipo – kurioje šalia tam tikrą auklėjamąją programą atliekančių vaikų gyvena ir kiti vaikai;
 - profesionalios priežiūros tipo – kurioje auklėjamąją programą atliekantys vaikai gyvena asistuojami specialistų (socialinių darbuotojų, pedagogų, psichologų ir pan.)³⁸.

³⁶ Alfonso Arteaga at al. Gender-based psychosocial differences in a sample of young offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2020, p. 6:

https://academica-e.unavarra.es/xmlui/bitstream/handle/2454/38110/Academica_e_aceptado.pdf;jsessionid=B6890ECB12BE4EA92C029676A4D500D9?sequence=3

³⁷ DECRETO DEL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA 22 settembre 1988, n. 448 Approvazione delle disposizioni sul processo penale a carico di imputati minorenni:

<https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:presidente.repubblica:decreto:1988-09-22:448!vig=>

³⁸ ECPRD request no. 4517 (2020-09-28) - Penal Measures – Foreign Nationals, Children and Non-imputable Persons.

Taigi, iš išvardintų priemonių tam tikroms institucionalizuotos socializacijos priemonėms iš dalies galima būtų prilyginti jaunuolių patalpimą minėtose kontroliuojamose bendruomenėse.

Kroatija

Kroatijos teisinė sistema apibrėžia, jog jaunuoliams iki 14 metų negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė pagal Baudžiamąjį kodeksą.

Nepilnamečių teismų įstatymas³⁹, pagal kurį gali būti atsakomybėn patraukiami asmenys nuo 14 metų, nustato, jog nepilnamečiams asmenims gali būti taikoma eilė baudžiamųjų ir auklėjamųjų priemonių, kurias be kita ko galima prilyginti ir tam tikroms socializacijos priemonėms.

Minėtas įstatymas apibrėžia, jog asmenims nuo 14 metų gali būti taikoma:

- auklėjimo ir saugumo priemonės;
- kaip *ultima ratio* priemonė – laisvės atėmimas (galimas tik nuo 16 metų).

Plačiau išskleidžiant šių priemonių turinį pažymėtina, jog auklėjimo ir saugumo priemonių tikslas – užtikrinti nepilnamečio apsaugą, globą, pagalbą ir priežiūrą bei teikti bendrąjį ir profesinį išsilavinimą, daryti įtaką jo auklėjimui, ugdyti visapusišką asmenybę, stiprinti asmeninę atsakomybę daugiau nedaryti teisės pažeidimų.

Auklėjimo priemonės skiriamos, kai reikia perspėjimo, nukreipimo ar kitomis tinkamomis priemonėmis paveikti nepilnamečio asmenybę ir elgesį, taip pat kai reikia koreguoti nepilnamečio elgesį su atitinkama specialistų priežiūra ir pagalba, nepašalinant nepilnamečio iš jo gyvenamosios aplinkos.

Kita vertus, auklėjimo priemonės gali būti skiriamos ir kai nepilnametį reikia trumpam atskirti nuo gyvenamosios aplinkos ir paveikti jo asmenybę bei elgesį prieš save ir kitus trumpalaikiu ir intensyviu auklėjimu ir / arba gydymu. Tokios institucinės priemonės skiriamos, kai nepilnamečiui, atskirtam nuo jo gyvenamosios aplinkos, reikia imtis nuolatinį ir intensyvesnių auklėjimo ar gydymo priemonių. Institucinės priemonės taikomos kraštutiniu atveju ir neperžengiant įstatymų nustatytų ribų gali trukti tik tiek kiek tai būtina auklėjamųjų priemonių tikslui pasiekti.

Dažniausiai tokios institucinės priemonės apima dienos priežiūros arba nuolatinės priežiūros paslaugas, kartu su bendruoju mokymu, profesiniu mokymu orientavimu, prižiūrint auklėtojams ir kitiems specialistams.

Siuntimą į atitinkamą ugdymo įstaigą (tiesiogiai jos nevadinamos „socializacijos centrais“, o gali būti prilyginamos pagal veiklos turinį ir tikslą) išduoda teismas. Kaip iš dalies minėta, tai daroma kai nepilnametį reikia laikinai atskirti nuo jo gyvenamosios aplinkos bei su pedagogų ir kitų specialistų pagalba daryti teigiamą poveikį jo asmenybei, elgesiui, raidai ir auklėjimui (akcentuojant švietimą ir profesinį mokymą). Nepilnamečiui, turinčiam psichofizinių sutrikimų, teismas išduoda siuntimą į specialiąją ugdymo įstaigą⁴⁰.

Vadovaujantis Nuobaudų, skirtų nepilnamečiams už nusikalstamas veikas ir baudžiamuosius nusizengimus, įgyvendinimo įstatymo⁴¹ nuostatomis, aukščiau minėtos auklėjamosios priemonės atliekamos vaikų ir jaunimo auklėjimo namuose arba tam skirtame specialiajame socialinės rūpybos centro skyriuje.

Vykdam auklėjamąsias priemones, nepilnamečiai suskirstomi į ugdymo grupes, siekiant įgyvendinti įvairias individualios veiksmų programos nustatytas priemones ir pasiekti ugdymo tikslus, kuriuos šiomis priemonėmis planuojama pasiekti. Pavyzdžiui, nepilnametis, kuriam reikalinga sustiprinta priežiūra, apsauga ar mokymas, siekiant papildomos įtakos jų auklėjimui, asmenybės raidai, asmeninei atsakomybei ar saugumui, priskiriamas sustiprintos globos ir priežiūros ugdymo grupei.

³⁹ *Zakon o sudovima za mladež*: <https://www.zakon.hr/z/180/Zakon-o-sudovima-za-mlade%C5%BE>

⁴⁰ *ECPRD request no. 4517 (2020-09-28) - Penal Measures – Foreign Nationals, Children and Non-imputable Persons*.

⁴¹ *Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje*:

<https://www.zakon.hr/z/235/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-sankcija-izre%C4%8Denih-maloljetnicima-za-kaznena-djela-i-prekr%C5%A1aje>

Sėkmingai individualią programą baigęs nepilnametis, kuriam skiriama pašalpa tolimesniam asmenybės ugdymui ir pasirengimui gyvenimui už įstaigos ribų, priskiriamas taip vadinamai „teigiamai stimuliuojančiai“ ugdymo grupei.

Nors aptarti Kroatijos teisės aktuose numatyti atvejai tiesiogiai nemini socializacijos priemonių, tačiau akivaizdu, kad dalis aukščiau išvardintų priemonių, tiesiogiai ar netiesiogiai yra taikomos socializacijos tikslui pasiekti.

Latvija

Privalomų pataisomųjų priemonių taikymo vaikams įstatymas⁴² nurodo, kad tokiomis priemonėmis siekiama suformuoti vaiko vertybines nuostatas, atitinkančias visuomenės interesus, orientuoti vaiką link susilaikymo nuo neteisėtų veikų, reintegruoti į visuomenę vaiką, turintį socialinio elgesio sutrikimų (1 str. 2 d.). Privalomos pataisomojo pobūdžio priemonės gali būti skiriamos 11–18 metų amžiaus nepilnamečiams, padariusiems veiką, užtraukiančią administracinę ar baudžiamąją atsakomybę (2, 3 str.). Nusikalstamų veikų atveju, sprendimą dėl tokių priemonių priima teismas, o administracinių nusižengimų atveju – vietos valdžios administracinė komisija (5 str.).

Privalomų pataisos priemonių rūšys:

- įspėjimas;
- įpareigojimas atsiprašyti nukentėjusiojo, jei pastarasis sutinka susitikti;
- vaiko perdavimas tėvų ar globėjų arba kitų asmenų, institucijų ar organizacijų globai 6–12 mėnesių laikotarpiui, bet ne ilgiau kaip iki 18 metų amžiaus;
- įpareigojimas atitaisyti savo veiksmais padarytą žalą;
- įpareigojimas atlyginti žalą, jei nepilnametis yra sulaukęs 15 metų amžiaus ir turi pajamų;
- elgesio apribojimų (pavyzdžiui, draudimo lankytis tam tikrose vietose ar susitikti su tam tikrais asmenimis, įpareigojimo dalyvauti socialinės pataisos ar paramos programose) nustatymas (30 dienų – 1 metų laikotarpiui);
- darbas bendruomenės paslaugų srityje (10–40 val., neatlygintinai, savo gyvenamosios vietos teritorijoje, laisvu nuo mokymosi ar darbo laiku);
- patalpinimas ugdymo įstaigoje socialinės pataisos tikslams;
- probacijos stebėseną (1–3 metų laikotarpiui) (6 str. 1 d.).

Nurodoma, kad pirmuose šešiuose papunkčiuose išvardintos priemonės gali būti skiriamos asmeniui įvykdžius nusižengimą (6 str. 2 d.). Visos paminėtos priemonės yra bazinės, o papildomai gali būti skiriami įpareigojimai gydytis priklausomybes (alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo ir kt.) (7 str.). Parenkant priemonę, atsižvelgiama į siekiamus poveikio tikslus, nepilnamečio amžių ir gyvenimo sąlygas, bendro elgesio charakteristiką, padarytos veikos pobūdį ir priežastis, dalyvavimo apimtį (8 str.).

Nepilnametis gali būti 1–3 metų laikotarpiui, bet ne ilgiau kaip iki 18 metų amžiaus (su tam tikromis išlygomis – iki 19 metų amžiaus), patalpintas į ugdymo įstaigą socialinei pataisai (13 str. 1 d.). Teisėjas, sprenddamas dėl šios pataisos priemonės trukmės, atsižvelgia, kiek tai įmanoma, į mokslo metų pradžios ir pabaigos laiko terminus, taip pat asmens išsilavinimo lygį ir būtinybę tęsti mokymąsi (13 str. 2 d.). Esant pagrindui manyti, kad vaikas vengs vykimo į socialinės pataisos ugdymo įstaigą ar jo ar kitų žmonių sveikatai ar gyvybei kils pavojus iki patalpinimo į tokią įstaigą, teisėjas gali priimti sprendimą laikinai, iki 10 dienų laikotarpiui, nusiųsti vaiką į policijos profilaktinę įstaigą, skirtą vaikams.

Pagal įstatymą, ugdymo įstaigos socialinei pataisai vidaus tvarkos taisyklės ir vaiko patalpinimo į įstaigą tvarką nustato Vyriausybė. Įstatyme įtvirtinta nuostata, kad ugdymo įstaiga socialinei pataisai gali iki 48 valandų terminui izoliuoti nuo kitų vaikų, jei šis kelia pavojų savo ar kitų gyvybei ar sveikatai (35 str. 1 d.). Vaikui turi būti paaiškinta jo izoliavimo priežastis (35 str. 3

⁴² Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem:

<https://likumi.lv/ta/id/68489-par-audzinosu-rakstura-piespiedu-lidzeklu-piemerosanu-berniem>

d.). Jei tokios įstaigos ugdytinis savavališkai pasišalina, tai jo paiešką vykdo policija (35¹ str. 1 d.). Ugdymo įstaigos socialinei pataisai vadovas, ne vėliau kaip prieš 3 mėnesius iki vaiko paleidimo iš įstaigos, turi apie tai pranešti (notifikuoti) vaiko gyvenamosios vietovės vietos valdžios instituciją ir policiją (36 str. 1 d.). Jei būtina, vietos valdžios socialinė tarnyba, bendradarbiaudama su sveikatos priežiūros ir kitomis institucijomis, imasi priemonių reintegruoti vaiką į visuomenę (36 str. 2 d.).

Vyriausybės patvirtintose ugdymo įstaigos socialinei pataisai vidaus tvarkos taisyklėse⁴³ nustatyta, kad įstaigoje vaikas lavinamas, dalyvauja psichologinėse, socializavimo priemonėse, socialinės pataisos ugdymo programoje, prieš tai nustčius individualius poreikius ir parengus veiksmų planą. Vykdomas asmens pasiekimų periodinis įvertinimas.

Lenkija

2022 m. įsigaliojusio Nepilnamečių paramos ir resocializacijos įstatymo⁴⁴ nuostatos demoralizacijos atvejais yra taikomos nepilnamečiams nuo 10 metų amžiaus, nusikalstamų veiksmų atveju – 13–17 metų amžiaus asmenims, o auklėjamosios, gydamosios ar pataisos priemonės taikomos pagal poreikį asmenims iki 21 metų amžiaus (1 str. 1 d.).

Taikomos tokios auklėjamosios priemonės kaip išpėjimas, įpareigojimas dėl atitinkamo elgesio, žalos atitaisymas, darbas bendruomenės labui, gydymasis nuo priklausomybių, judėjimo apribojimas, tėvų ar globėjų vykdoma priežiūra, socialinės organizacijos vykdoma kontrolė ir auklėjamasis, ugdomasis ir socializavimo darbas su nepilnamečiu, probacijos stebėseną, patalpinimas į jaunimo ugdomąjį centrą ar apygardos ugdomąjį centrą (7 str.). Be to, įstatymas numato šeimos klausimus sprendžiančiam teismo padaliniiui galimybę nukreipti nepilnamečių į jaunimo socialinės terapijos centrą (18 str. 1 d.). Teismas gali nuspręsti siųsti asmenį į pataisos įstaigą (9 str.).

Jaunimo ugdomasis centras (lenk. *młodzieżowy ośrodek wychowawczy*) yra švietimo ir profesinio mokymo vieta⁴⁵. Tokie centrai yra atskirai mergaitėms ir berniukams. Pavyzdžiui, Jaunimo ugdomasis centras Sobutkoje, skirtas mergaitėms, suteikia išsilavinimą, priežiūrą, resocializaciją, profesinį parengimą. Centro tikslas yra ugdytinių parengimas gyvenimui visuomenėje, laikantis visuotinai pripažintų socialinių normų. Centro veikloje vadovujamasi individualios prieigos principu, atsižvelgiant į individualius asmens poreikius⁴⁶.

Apygardos ugdomasis centras (*okręgowe ośrodek wychowawczy*) užima tarpinę vietą tarp jaunimo ugdomųjų centrų ir pataisos įstaigų. Be to, teisingumo ministro įsakymu, 10 pataisos įstaigų (iš esamo 31 skaičiaus) pertvarkytos į apygardų ugdomuosius centrus (konkretus sąrašas yra pateiktas įsakyme)⁴⁷. Pastarieji centrai yra atskiri mergaitėms ir berniukams. Į šiuos centrus teismo sprendimu siunčiami nepilnamečiai, įvykdę nusikalstamas veikas, atsižvelgiant į asmens demoralizacijos laipsnį, veikos pobūdį ir aplinkybes, kitų ugdomųjų priemonių neveiksmingumą, siekiant asmens resocializacijos tikslo (Nepilnamečių paramos ir resocializacijos įstatymo 14 str. 1 d.). Tokių centrų užduotis – lavinimo, ugdymo ir socializavimo procese suteikti taip pat ir profesinių žinių ir įgūdžių, parengti asmenį tinkamai savirealizacijai visuomenėje⁴⁸.

⁴³ *Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi:*

<https://likumi.lv/ta/id/225269-socialas-korekcijas-izglitibas-iestades-ieksejas-kartibas-noteikumi>

⁴⁴ *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich:*

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001700>

⁴⁵ *Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Rudach:* <https://mowrudy.edupage.org/a/nasza-szkola>

⁴⁶ *Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Sobótce:* <https://mow.sobotka.pl/statut/>

⁴⁷ *Zarządzenie ministra sprawiedliwości w sprawie przekształcenia zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich w okręgowe ośrodki wychowawcze:*

<https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/zarzadzenie-ministra-sprawiedliwosci-z-dnia-22-sierpnia-2022-r-w-sprawie-przekształcenia-zakladow-poprawczych-i-schronisk-dla-nieletnich-w-okregowe-osrodki-wychowawcze>

⁴⁸ *Okręgowy Ośrodek Wychowawczy w Laskowcu – o Ośrodku:* <https://laskowiec.oow.gov.pl/o-placowce/>

Pataisos įstaigų (*zakład poprawczy*) tinklą sudaro 31 įstaiga, iš jų trečdalis (10), kaip paminėta, yra pertvarkyta į apygardų ugdomojus centrus⁴⁹. Į pataisos įstaigas teismo sprendimu patalpinami nepilnamečiai, įvykdę tam tikras Baudžiamajame kodekse⁵⁰ nustatytas nusikalstamas veikas, tokias kaip nužudymas, sunkus sveikatos sutrikdymas ir kt. Pataisos įstaigos yra atviros, pusiau atviros, uždaro tipo, sustiprintos ugdomosios priežiūros ir jaunuoliams, sulaukusiems 21 metų amžiaus (iki 24 metų amžiaus) (Nepilnamečių paramos ir resocializacijos įstatymo 243 str. 1 d.). Pataisos įstaigų organizacinėje struktūroje yra internatai, ugdymo ir profesinio mokymo, diagnostikos ir pataisos padaliniai⁵¹. Yra laikomasi individualizuotos prieigos principo, vadovaujamosi parengtu individualiu resocializacijos planu⁵².

Jaunimo socialinės terapijos centras (*młodzieżowy ośrodek socjoterapii*) savo organizacinėje struktūroje turi privalomojo ugdymo lygmens mokyklų, specializuotų konsultacijų (pedagogams, tėvams, jaunimui) padalinius⁵³. Suteikiamas maitinimas, sudaromos sąlygos mokytis ir gyventi 4 vietų kambariuose, iš viso galint priimti 60 asmenų, taip pat yra bendra erdvė, biblioteka ir skaitykla, kompiuterių klasė, sporto salė. Tokiame centre 13–23 metų amžiaus vaikams ir jaunuoliams suteikiama elgesio sutrikimų šalinimo, parengimo visaverčiam gyvenimui visuomenėje paslauga. Centras bendradarbiauja su šeimomis, padėdamas joms suformuoti aplinką, palankią vaiko teigiamiems elgesio pokyčiams ir pasiekimams moksle. Centre dirba tokie specialistai kaip pedagogai, psichologai, psichoterapeutai, socialiniai terapeutai, nuolat keliantys savo kvalifikaciją kursuose, seminaruose, mokymuose, konferencijose.

Specializuotuose straipsniuose pažymimas taip pat ir probacijos centrų (*ośrodki kuratorskie*) indėlis į nepilnamečių socialinę reabilitaciją, nusikalstamumo profilaktiką, socialiai priimtino požiūrio formavimą⁵⁴. Šie tikslai įtvirtinti Nepilnamečių paramos ir resocializacijos įstatymo 162 straipsnyje. Tokių centrų yra 122 ir jie vykdo kontroliuojamą nepilnamečių ugdymą.

Liuksemburgas

Liuksemburge nepilnamečių elgesio aspektai apibrėžiami Jaunimo apsaugos įstatyme⁵⁵. Be kita ko, šis įstatymas apibrėžia, jog jauni asmenys (iki 21 arba 25 metų) gali būti apgyvendinami specialiuose „saugios globos namuose“. Vis dėlto, tokio reguliavimo buvimas nelabai galėtų būti tiesiogiai prilyginamas socializacijos centrų veiklai, arba galėtų būti prilygintas tik iš dalies, kadangi jis įgyvendinamas tik tam tikromis (gana griežtomis) sąlygomis ir tik teismo sprendimu.

Įstatymo 5 straipsnis nustato, jog teisėjas, atsižvelgdamas į jaunuolio psichinę ar fizinę būklę, dėl kurios jis gali nevaldyti arba nesuprasti savo veiksmų, gali nurodyti jaunuolį apgyvendinti specialioje įstaigoje (aukščiau minėtuose „saugios globos namuose“).

Be šios gana kraštutinės priemonės teismas „imasi globos, auklėjimo ir apsaugos priemonių prieš jį stojantiems nepilnamečiams“. Tokiomis priemonėmis įstatymo 1 straipsnis nurodo:

- papeikimą ir nurodymą globėjams geriau stebėti nepilnamečių;
- mokymosi pagalbos režimo nustatymą;

⁴⁹ Patrycja Rojek-Socha. Nowa ustawa o nieletnich już obowiązuje – będzie 10 okręgowych ośrodków wychowawczych. *Prawo.pl*, 2022:

<https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/okregowe-osrodki-wychowawcze-w-miejsce-poprawczakow,517053.html>

⁵⁰ Kodeks karny: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970880553>

⁵¹ Zakład Poprawczy w Barczewie – o placówce: <https://barczewo.zp.gov.pl/o-placowce/>

⁵² Rozporządzenie ministra sprawiedliwości w sprawie funkcjonowania okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001897>

⁵³ Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii nr 4 w Warszawie: <https://mos4.pl/index.php?c=page&id=48>

⁵⁴ Anna Babicka-Wirkus. Probation centers as spaces of implementing children’s rights. A polish case study. *Journal of Vasył Stefanyk Precarpathian National University*, 2023:

<http://lib.pu.if.ua:8080/bitstream/123456789/17670/1/7162-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-21370-1-10-20231019.pdf>

⁵⁵ Loi du 10 août 1992 relative à la protection de la jeunesse: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/1992/08/10/n3/jo>

- specialaus stebėjimą vykdančio specialisto priskyrimą;
- patalpinią į valstybinę rehabilitacijos įstaigą;
- įpareigojimą lankyti įprastinę arba specialią ugdymo įstaigą;
- užsiimti savo amžių ir galimybes atitinkančia savanoriška / filantropine veikla ir kt.

Jei kažkurios iš aukščiau išvardintų priemonių yra įgyvendinamos namų aplinkoje, tėvai ar kiti teisėti globėjai išlaiko visą tėvų valdžią vaiko atžvilgiu. Jei viena ar kelios iš aukščiau minėtų priemonių yra įgyvendinamos specialioje įstaigoje, tėvai ar kiti globėjai išlaiko teisę lankyti ir susirašinėti.

Nyderlandai

Nyderlanduose nepilnamečiams teisės pažeidėjams (nuo 12 iki 17 metų), padariusiems nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, gali būti taikomos tam tikros baudžiamosios ir auklėjamosios priemonės pagal baudžiamąjį procesą reguliuojančius teisės aktus⁵⁶.

Kalbant apie vaikus iki 12 metų, kurie turi elgesio problemų, padaro smulkius nusižengimus (pavyzdžiui, vandalizmas, viešosios tvarkos pažeidimas ir pan.), teisėsaugos institucijos atstovai visų pirma kreipiasi į tėvus su išpėjimu ir galimos pagalbos poreikio nustatymu. Esant atitinkamo asocialaus elgesio pasikartojimui, vaikas iki 12 m. gali būti nukreiptas į tam tikrą tarnybą, kurioje vaikui bus teikiama atitinkama socializacijos pagalba bei paskiriamas atsakingas socialinis darbuotojas, kuris tikrins pažangą, glaudžiai bendradarbiaus su šeima ir pan. Vis dėlto, ši priemonė neapima vaiko apgyvendinimo jokioje stacionarioje įstaigoje.

Jaunuoliai nuo 12 iki 18 metų gali būti nukreipiami dalyvauti „HALT“ programoje⁵⁷. Pagal šią programą, jaunuoliams sudaroma galimybė susitaikyti (esant poreikiui – sudaryti oficialią taikos sutartį) su nukentėjusiuoju asmeniu, bei gauti žinių apie elgesio koregavimą. Šioje programoje gali dalyvauti jaunuoliai, padarę nesunkias nusikalstamas veikas. Jaunuoliai sėkmingai įgyvendinę programą yra pašalinami iš kriminalinių registru, tai yra, panaikinami duomenys apie jų turėtas problemas su teisėsauga. Tai padeda sėkmingiau vėliau integruotis į visuomenę ir išvengti stigmatizacijos arba netgi grįžimo prie nusikalstamo elgesio.

Nepilnamečiams, pažeidusiems baudžiamąjį įstatymą, taip pat gali būti skiriamas įpareigojimas mokytis ar atlikti visuomenei naudingą veiklą, arba skiriama šių abiejų įpareigojimų kombinacija (tai yra, mokytis ir atlikti visuomenei naudingą veiklą). Bet kuriuo atveju nurodomas konkretus valandų kiekis, kiek laiko jaunuolis yra įpareigojamas mokytis ir / arba atlikti visuomenei naudingą veiklą.

Teismui paskyrus realią laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiams, jie patalpinami į tam tikras „uždaras bendruomenes“, kuriose gyvena bendruomeniškai iki 10 asmenų, eina į pamokas, sportuoja, užsiima namų ruoša ir pan. Šis formatas, galbūt, būtų panašiausias į tam tikro socializacijos centro veiklą, tačiau, kaip minėta, jis yra taikomas baudžiamosios justicijos rėmuose, kuomet lengvesnės auklėjamosios (laisvės nesuvaržančios) priemonės neveikia.

Kartu paminėtinos dar kelios galimai taikytinos auklėjamosios priemonės, pavyzdžiui:

- įpareigojimas eiti į mokyklą, su prievole laisvu metu nesilankyti viešose vietose ir būti namuose;
- elgesį įtakojančios priemonės ir gydymo skyrimas (pavyzdžiui, kai jaunuolį reikia išgydyti nuo narkotinės priklausomybės ir pan.);
- prievolė nešioti elektroninę kulkšnies apyrankę;
- įpareigojimas intensyviai gydytis, esant vystymosi ir psichikos sutrikimams ir kt.

Paminėtina, jog savivaldybės yra atsakingos už specialių programų, skirtų vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijai, rengimą ir įgyvendinimą.

⁵⁶ *Rijksoverheid. Straffen en maatregelen voor jongeren:*

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/straffen-en-maatregelen/straffen-en-maatregelen-voor-jongeren>

⁵⁷ „HALT“: <https://www.halt.nl/>

Portugalija

Portugalijoje su socializacijos iššūkiais susiduriantiems jaunuoliams gali būti taikomos įvairios socializacijos priemonės, atsižvelgiant į vaiko ar jaunuolio elgesio problemas ir / arba jo padarytus nusižengimus / nusikaltimus. Šios srities reglamentavimo teisinį pagrindą sudaro Pavojuje esančių vaikų ir jaunuolių apsaugos įstatymas⁵⁸ bei Ugdomosios globos įstatymas⁵⁹.

Pavojuje esančių vaikų ir jaunuolių apsaugos įstatymo 3 straipsnis nustato intervencijos teisėtumo pagrindus. Pagal minėtą straipsnį intervencija galima kai vaikui kyla pavojus (vaiko saugumui, sveikatai, mokymuisi, vystymuisi ir pan.) dėl tėvų, globėjų, trečiųjų asmenų arba paties vaiko veiksmų. Įstatymas taip pat apibrėžia, kad intervencija bet koku atveju turi užtikrinti vaiko interesų apsaugos tęstinumą. Taip pat, pati intervencija, iš vienos pusės – turi būti atlikta nedelsiant, kai yra sužinoma apie atitinkamą situaciją, iš kitos – turi būti kuo minimalesnė.

Intervenciją turi teisę vykdyti toje teritorijoje veikianči vaiku ir jaunimo gynimo komisija arba, jei toje teritorijoje nėra veikiančios vaiku ir jaunimo gynimo komisijos – teismas.

Įstatymas numato eilę galimų intervencijos būdų, tokių kaip:

- paramos tėvams priemonės;
- vaiko ar jaunuolio atidavimas globoti kitam šeimos nariui;
- parama pasiruošimui savarankiškam gyvenimui ir kt.

Pastaroji priemonė (parama pasiruošimui savarankiškam gyvenimui) apima jaunuolių nuo 15 metų mokymo ir psichologinės paramos programas, sudarant sąlygas jaunuoliams palaipsniui įgyti savarankiškumo gyvenime.

Įstatymas, be kita ko, apibrėžia ir globos bei priežiūros stacionare galimybę. Stacionari globos priemonė – vaiko perdavimas globoti į stacionarią įstaigą, kuri gali užtikrinti nuolatinis infrastruktūros ir žmogiškuosius išteklius ir kai siekiama prisidėti prie sąlygų, užtikrinančių tinkamą vaiko ar jaunuolio fizinių, psichologinių, emocinių ir socialinių poreikių tenkinimą ir veiksmingą jų teisių įgyvendinimą, siekiant jų integracijos į saugų socialinį ir šeimos kontekstą (49 str.).

Įstatymas detalizuoja, jog globa priimančioje įstaigoje vyksta vadovaujantis socialiniais – edukaciniais modeliais, pritaikytais ten apgyvendinamiems vaikams ir jaunimui. Priimančios globos įstaigos gali būti organizuojamos, atsižvelgiant į tam tikrų problemų sprendimą, pavyzdžiui: įstaigos skubiai reaguojančios į ekstremalias situacijas; įstaigos, skirtos reaguoti į konkrečias problemas ir švietimo ir terapinės intervencijos poreikius; autonominiai butai jaunų žmonių savarankiškumui palaikyti ir skatinti; įstaigos vaikų su negalia integracijai ar sunkiomis ir lėtinėmis ligomis sergančių vaikų įstaigos (50 str.).

Taikytinos integracijos priemonės turi būti kruopščiai ir detalios suplanuotos iš anksto, įvertinant vaiko interesus, tėvų ar kitų teisėtų globėjų įsitraukimą ir kt. Planavimo etapas gali būti praleistas, tokiu atveju, kai intervenciją reikia atlikti skubiai – ekstremaliose situacijose.

Vaikus priimančios įstaigos (kurios pagal prasmę ir turinį gali būti laikomos socializacijos įstaigomis) gali būti valstybinės, kooperatinės arba privačios, sudariusios sutartį su valstybe. Šios įstaigos pagal veiklos turinį laikomos besiorientuojančiomis į šeimos tipo aplinkos kūrimą, skatinančiomis individualizuotą kasdienį gyvenimą ir integraciją į bendruomenę. Aukščiau apibūdintos intervencijos priemonės taikomos tam tikrą nustatytą laikotarpį ir reguliariai peržiūrimos dėl tolimesnės intervencijos poreikio nustatymo (61–62 str.).

Taigi, pagal prasmę, pastaroji priemonė yra artimiausia socializacijos centrų veiklai, kuri įsiterpia į bendrą vaikų gerovės priemonių užtikrinimo spektrą, kurios, savo ruožtu yra įgyvendinamos tiek šeimoje, tiek ir tam tikrose stacionariose socializacijos įstaigose.

⁵⁸ *Lei de protecção de crianças e jovens em perigo:*

<https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/lei/1999-34542475>

⁵⁹ *Lei Tutelar Educativa:* <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/lei/1999-34539875>

Prancūzija

Prancūzijos Nepilnamečių baudžiamosios justicijos kodekse⁶⁰ nustatyta, jog baudžiamąjį nusizengimą ar nusikaltimą padariusiems nepilnamečiams, taikant sankcijas, pirmenybė turi būti skiriama auklėjamosioms / edukacinėms priemonėms.

Minėto kodekso L.11-2 straipsnyje nurodyta, kad nepilnamečių atžvilgiu priimami sprendimai yra skirti jų auklėjamajam ir moraliniam sveikimui, taip pat recidyvizmo prevencijai ir nukentėjusiųjų interesų apsaugai. Nepilnamečiams iki 13 metų bausmė negali būti skiriama. Vyresniems nepilnamečiams taikomos baudžiamojo poveikio priemonės gali būti papildytos arba pakeistos auklėjamojo pobūdžio priemonėmis.

Be kitų priemonių, vyresniems nei 13 metų amžiaus nepilnamečiams gali būti taikomas įkurdinimas uždareme ugdymo centre⁶¹. Tačiau jaunesniems vaikams tokia priemonė negali būti taikoma. Prancūzijoje veikia apie 50 minėto pobūdžio uždarų ugdymo centrų, kuriuose jaunuoliai gyvena grupėmis iki 12 asmenų⁶².

Įstatymai apibrėžia, jog atitinkamose įstaigose (uždaruose ugdymo centruose) patalpintiems nepilnamečiams turi būti taikoma nuolatinė auklėjamoji intervencija, o mokymui turėtų būti skirta didžiausia laiko dalis. Paprastai apgyvendinimas tokiame centre trunka 6 mėn. ir gali būti vieną kartą pratęstas. Kiekvieno tokio centro tikslas – sukurti ir įgyvendinti edukacinę programą, pritaikytą konkretaus nepilnamečio poreikiams ir asmenybei. Programa neretai derinama ir su gydymo kursu (pavyzdžiui, nuo priklausomybių). Nepilnamečių, apgyvendintų tokiuose centruose darbotvarkės būna pripildytos mokymosi, socialinių, sporto ir kultūrinių veiklų, siekiant įgyvendinti konkrečią socialinės integracijos perspektyvą, ugdyti discipliną, savęs ir socialinės aplinkos supratimą, atsakomybę prieš visuomenę ir kt.

Tokiuose centruose apgyvendinti nepilnamečiai turi teisę į advokato pagalbą (kad padėtų susipažinti su jo baudžiamąja byla ir auklėjamąja – edukacine programa); būti informuotiems apie savo sveikatos būklę; ryšių su šeimos nariais palaikymą; korespondencijos konfidencialumą.

Apibendrinant galima teigti, jog su teisėsauga problemų turinčių vaikų ir jaunuolių socializacija yra galima per aukščiau minėtų centrų veiklą. 2018 m. Teisingumo ministerijos įgyvendinta nauja atitinkamų centrų kūrimo ir plėtros programa, per kurią išplėstas centrų tinklas. Pažymėtina, jog tik dalis tokių centrų priklauso valstybei, kiti veikia nevyriausybiinių organizacijų forma.

Suomija

Vaiko gerovės įstatymas⁶³ įpareigoja gerovės paslaugų apskritis imtis intervencinių paramos priemonių teikimo tuo atveju, kai nustatoma, kad vaikas kelia pavojų savo paties sveikatai ar raidai (27, 34 str.). Vaikas pagal šį įstatymą yra asmuo iki 18 metų amžiaus, o jaunuolis – 18–24 metų amžiaus (6 str.). Pirmiausia yra taikomos vadinamosios atvirojo formato paramos priemonės (7 sk.). Pastarųjų tikslas – paremti pozityvią vaiko raidą, sustiprinti tėvų ar globėjų ugdumuosius gebėjimus (34 str.). Tokios priemonės apima finansinę ir gyvenimo sąlygų paramą šeimai, reikiamas socialines paslaugas, vaiko dienos priežiūrą (35, 36 str.). Galima ir institucinė priežiūra, tame tarpe laisvanoriška trumpalaikė, teikiama vien vaikui ir esant tėvų ar globėjų sutikimui, o jei vaikas vyresnis kaip 12 metų amžiaus, tai ir paties vaiko sutikimui (37 str.). Tuo atveju, kai vaikas savo elgesiu kelia pavojų savo sveikatai ar raidai, atvirojo formato priemonių veiksmingumo nepakanka ir sprendimas atitinka vaiko interesus, yra galima vaiko priverstinė institucinė priežiūra (40 str.).

⁶⁰ *Code de la justice pénale des mineurs*:

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000039086952/LEGISCTA000039087859/

⁶¹ *Centres éducatifs fermés*: <https://www.justice.gouv.fr/actualites/actualite/centres-educatifs-fermes-ou-est>

⁶² *ECPRD request no. 4517 (2020-09-28) - Penal Measures – Foreign Nationals, Children and Non-imputable Persons*.

⁶³ *Lastensuojelulaki*: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Specializuotoje literatūroje reziumuojama, kad Vaiko gerovės įstatymas grindžiamas pagrindiniu principu, kad jei yra būtina įsiterpti į šeimos reikalus, tai turėtų būti apsiribojama mažiausia pakankama forma. Stengiamasi padėti tokiu būdu, kad vaikas galėtų likti namų aplinkoje. Visgi, nepaisant prevencijos akcentavimo, institucinėje priežiūroje, statistikos duomenimis, yra 10 iš 1 000 vaikų. Šis sąlyginai didelis santykis priskiriamas laisvanoriško atvirojo formato institucinės priežiūros naudojimui ir, kita vertus, augant psichosocialinių problemų šeimose skaičiui⁶⁴.

Institucinė priežiūra apima programų derinį, administruojamą vietos savivaldybių, valstybės (pataisos mokyklų forma, angl. *reform schools*) ar pasitelkiant licencijuotus privataus sektoriaus veikėjus. Institucinės priežiūros vykdymo vietos vadinamos įvairiai, pavyzdžiui, grupės namais, specializuotais grupės namais, jaunimo namais, intensyvios priežiūros namais, priėmimo centrais ir t. t.). Tokių įstaigų personalo darbas apima atvejo vadybą, konsultavimą, priežiūrą. Vykdomas specialistų komandinis darbas, kuriame dalyvauja universitetinį išsilavinimą socialinių paslaugų ar sveikatos priežiūros srityje, taip pat atitinkamos specializacijos slaugytojų profesinį išsilavinimą turintys darbuotojai⁶⁵.

Paminėtos valstybinės pataisos mokyklos (*reform schools*) savo veikloje vadovaujasi Suomijos sveikatos ir gerovės instituto ir, kiek tai susiję su pagrindinio ugdymo lygmens lavinimu, Nacionalinės švietimo agentūros reikalavimais. Šiose mokyklose vykdomas lavinimas, suteikiama specializuota pagalba, padedanti pakoreguoti elgesį, pakeisti asmeninę padėtį, žalingą asmens gerovei, vykdoma pažangos stebėseną ir vertinimas. Specializuota priežiūra įprastai trunka iki 90 dienų⁶⁶.

Nusikalstamą veiką padariusiam 15–17 metų amžiaus asmeniui yra skiriama nepilnamečiams numatyta bausmė (*juvenile punishment*), jeigu bausmė yra vertinama kaip per švelni, o besąlyginis laisvės atėmimas – kaip per griežta sankcija. Nepilnamečiams numatyta bausmė, įtvirtinta Baudžiamajame kodekse⁶⁷, yra speciali sankcija, skiriama 4–12 mėnesių laikotarpiui ir atliepanti tikslą pagerinti jauno asmens gebėjimą prisitaikyti ir veikti visuomenėje bei užkirsti kelią recidyvizmui. Ši sankcija apima stebėseną, įvairias socializavimo veiklas ir programas (tematinių diskusijų, problemų sprendimų, socialinių įgūdžių formavimo, negatyvių emocijų valdymo), profesinį orientavimą. Už nepilnamečiams numatytos bausmės vykdymą atsakinga Kalėjimų ir probacijos tarnyba. Kiekvienu atveju, pastarosios tarnybos pareigūnas yra šios rūšies bausmė nuteisto nepilnamečio priežiūrėtojas (*supervisor*). Pastarojo užduotis – motyvuoti nepilnamečių pokyčiams, jį remti ir nukreipti tinkama linkme, užtikrinti bausmės atlikimą. Konkretus bausmės turinys apibrėžiamas plane, kurį patvirtina teismas. Paskirtos priemonės įgyvendinamos pagal suplanuotą tvarkaraštį, tam skiriant iki 8 valandų per savaitę⁶⁸.

Švedija

Atsakas į nepilnamečių neteisėtus veiksmus priklauso socialinių tarnybų ir teisėtvarkos bei teismų sistemos kompetencijai. Nepilnamečio priskirtinumas vienai iš sistemų daugiausia priklauso nuo pažeidėjo amžiaus. Jaunesnių kaip 15 metų amžiaus asmenų reikalais dažniausiai užsiima socialinės tarnybos, 15–17 metų amžiaus – socialinės tarnybos ir teisėtvarka bei teismai, o 18–20 metų amžiaus jaunuolių – daugiausia teisėtvarkos ir teismų sistema.

Socialinės tarnybos, spręsdamos dėl jaunesniam kaip 15 metų amžiaus nepilnamečiam pažeidėjui tinkamos priemonės parinkimo, atsižvelgia į asmens socialinę padėtį. Šios amžiaus grupės

⁶⁴ Sigrid James at al. A Comparative Analysis of Residential Care: A Five-Country Multiple Case-Design Study. *Child Youth Care Forum*, 2022: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10566-021-09666-6>

⁶⁵ *Ten pat.*

⁶⁶ *Koulukoti:*

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/lastensuojelulaitokset/koulukoti>

⁶⁷ *Rikoslaki:* <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

⁶⁸ *Prison and Probation Service of Finland – Juvenile Punishment:*

<https://www.rikosseuraamus.fi/en/index/sentences/implementationofcommunitysanctions/juvenilepunishment.html#>

nusikalstamumo klausimas yra vertinamas kaip socialinės gerovės srities problema. Socialinių tarnybų priemonėmis siekiama padėti nepilnamečiui išsilaisvinti iš jo socialinės padėties, skatinančios nusikalsti. Socialinių paslaugų įstatymo⁶⁹ pagrindu taikomos priemonės yra grindžiamos paties asmens, jo šeimos ir socialinių tarnybų bendradarbiavimu. Jei to užtenka, gali būti apsiribojama pokalbiu su nepilnamečiu ir jo tėvais. Tokio pokalbio metu išryškėjus sunkesnėms problemoms šeimoje (ekonominio pobūdžio, konfliktų ir pan.), šeimai suteikiama atitinkama tolesnė pagalba – ekonominė parama, terapija, socialinio darbuotojo tęstinė pagalba ir kt.⁷⁰

Tais atvejais, kai antisocialinio elgesio laipsnis kelia pavojų nepilnamečio normaliam vystymuisi, yra taikomos ir priverstinės priemonės, numatytos Jaunuolių priežiūros (specialiųjų nuostatų) įstatyme⁷¹. Kai laisvanoriškų, neprivalomų priemonių ir pastangų nepakanka, vietos socialinės gerovės tarybos turi teisę spręsti dėl būtinybės perimti nepilnamečių ar jaunuolių socialinės rūpybos globon. Tokį sprendimą turi patvirtinti administracinis teismas (4 str.). Tokiu būdu, socialinės tarnybos iniciatyva, nepilnamečiai ar jaunuolis, yra privalomai patalpintas į specialios paskirties jaunimo priežiūros įstaigą (šved. *särskilda ungdomshem*), kurioje vykdoma priežiūra remiasi Jaunuolių priežiūros (specialiųjų nuostatų) įstatymo nuostatomis. Pažymėtina, kad nusikalstamą veiką įvykdęs jaunuolis teismo sprendimu irgi gali būti siunčiamas į priežiūros įstaigą (tik saugomo formato), kur būna visų bausmės atlikimo laikotarpį (šios rūšies įstaigų veikla reglamentuota Saugomos jaunimo priežiūros įstatymu⁷²).

Paminėtas specialios paskirties jaunimo priežiūros įstaigas, tarp jų saugomo formato, valdo Nacionalinė institucinės priežiūros taryba – vyriausybinių agentūra, užtikrinanti individualizuotą privalomą jaunų asmenų, turinčių psichosocialinių, destruktivaus elgesio problemų, narkotinių priklausomybių ar pasižyminčių nusikalstamu elgesiu, rūpybą⁷³. Siekiant elgesio korekcijos tikslų, sudaromas individualus planas, pagrįstas konkrečiais asmens poreikiais ir gebėjimais. Be to, privalomojo mokyklinio amžiaus asmenims užtikrinamas ugdymas, atitinkantis švietimo sistemos standartus⁷⁴.

Vokietija

Vokietijos federalinis Nepilnamečių justicijos įstatymas⁷⁵ nustato, jog be kitų priemonių, jaunuoliams nuo 14 metų, padariusiems nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, gali būti taikoma eilė auklėjamųjų ir socializacijos priemonių.

Minėtame įstatyme nurodoma, jog, atsižvelgiant į konkrečias situacijas, jaunuoliams gali būti nustatomi įpareigojimai, kuriais siekiama reguliuoti jaunuolio gyvenimo būdą socialaus elgesio link, užtikrinti jo auklėjimą, tačiau kartu nekelti jaunuoliui jokių nepagrįstų reikalavimų. Pavyzdžiui, gali būti nustatoma:

- laikytis nurodymų, susijusių su buvimo vieta;

⁶⁹ *Socialtjänstlag*:

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453/

⁷⁰ Sophie Andersson at al. *National Report on Juvenile Justice Trends – Sweden*, 2012, p. 8:

https://www.oijj.org/sites/default/files/archivospaginas/baaf_sweden1.pdf

⁷¹ *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*:

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-199052-med-sarskilda-bestammelser-om-vard_sfs-1990-52/

⁷² *Lag om verkställighet av slutna ungdomsvård*:

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1998603-om-verkstallighet-av-sluten_sfs-1998-603/

⁷³ *The Swedish National Board of Institutional Care*:

<https://www.stat-inst.se/om-sis/om-webbplatsen/other-languages/the-swedish-national-board-of-institutional-care/>

⁷⁴ *LVU – assessment and treatment in special residential homes for young people*:

<https://www.stat-inst.se/om-sis/om-webbplatsen/other-languages/the-swedish-national-board-of-institutional-care/lvu-assessment-and-treatment-in-special-residential-homes-for-young-people/>

⁷⁵ *Jugendgerichtsgesetz*: <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>

- gyventi su šeima ar namuose;
- dalyvauti pameistrystės arba darbo programoje;
- dalyvauti socialinio mokymo kursuose;
- susilaikyti nuo kontaktų su tam tikrais žmonėmis arba lankymosi tam tikrose vietose;
- gydytis nuo priklausomybių (jei jaunuoliui sukako 16 metų – tai gali būti daroma tik su jo sutikimu) ir kt. (10 str.).

Taip pat pažymėtina, jog įstatymas nurodo, kad taikomų priemonių apimtį ir trukmę nustato teisėjas. Priklausomai nuo įpareigojimų pobūdžio, konkretūs įpareigojimai gali būti taikomi nuo 6 mėn. iki 1 metų. Be to, priemonės taikymo eigoje, teisėjas gali ją pakeisti, sutrumpinti, panaikinti arba pratęsti ilgesniam laikotarpiui, jei tai yra būtina jaunuolio poreikiams užtikrinti.

Atskirai išskirtina priemonė, kuri savo turinio prasme yra artimiausia socializacijos centrų veiklai. 12 straipsnis nurodo, kad jaunuoliui gali būti taikoma ugdymo – švietimo priemonė, kaip ji yra apibrėžta Socialinės apsaugos kodekso aštuntojoje knygoje – Pagalba vaikams ir jaunimui⁷⁶. Ugdymo priemonę, kaip ir kitas, skiria teisėjas, išklauses vaikų ir jaunimo tarnybos išvadą.

Minėto Socialinės apsaugos kodekso aštuntosios knygos 30 straipsnyje nurodoma, jog specialios ramos ir mokymosi pagalba turi būti teikiama vaikui, sprendžiant ramos problemas, jei įmanoma, į šį procesą įtraukiant socialinę aplinką ir išlaikant ryšį su šeima bei visuomene. Toliau įvardijami keli tokios pagalbos teikimo būdai.

Visų pirma, atitinkama pagalba gali būti teikiama pasitelkiant socialinius pedagogus, pagalbos teikimą organizuojant šeimos aplinkoje. Tokiu būdu padedama spręsti kasdienes problemas, konfliktus, elgesio problemas ir bendravimo su institucijomis problemas.

Antroji pagalbos priemonė – ugdymas dienos grupėje, teikiant papildomą socialinio pedagogo pagalbą mokymuisi ir socialinių įgūdžių įgijimui ir dirbant su tėvais, kad jaunuolis galėtų likti šeimoje arba globėjų šeimoje.

Trečioji pagalbos priemonė apima aukščiau nurodytas priemones, tačiau vykdančią nuolatinę priežiūrą globėjų šeimoje.

Galiausiai, ketvirtoji pagalbos priemonė yra įvardijama kaip pagalba dieninėje arba naktinėje nuolatinės priežiūros įstaigoje, kuria siekiama padėti vaikams ir jaunimui vystyti derinant kasdienę socialinę patirtį su edukaciniais užsiėmimais ir terapinėmis priemonėmis. Ši pagalbos priemonė gali būti taikoma, kai jaunuolis bando grįžti į šeimą, ruošiasi gyvenimui globėjų šeimoje arba ruošiasi savarankiškam gyvenimui (34 str.). Esant poreikiui, gali būti taikoma intensyvi socialinė – pedagoginė intervencija, sprendžiant ypač opias asocialaus elgesio problemas, tačiau bet koku atveju prioritetą teikiant jaunuolio individualių interesų užtikrinimui (35 str.).

Atskira priemonių grupė yra taikoma vaikams ir jaunuoliams turintiems protinę negalią.

Visos aukščiau išvardintos priemonės įgyvendinamos tik sudarius detalų ir konkretų pagalbos planą, atitinkantį individualią kiekvieno vaiko ar jaunuolio situaciją.

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog Vokietijos federacinė teisė nustato tam tikrą jaunuolių socializacijos priemonių spektrą. Be to, pažymėtina, jog tam tikrą atskirą reguliavimą turi ir konkrečios federacinės žemės dėl jaunuolių socialinės integracijos, švietimo, rehabilitacijos, profesinės orientacijos ir kitos paramos.

Parengė
Informacijos ir komunikacijos departamentas
Tyrimų skyriaus
Patarėja
Dainora Valiukaitė
Tel. (8 5) 239 6187, el. p. dainora.valiukaite@lrs.lt

⁷⁶ *Sozialgesetzbuch (SGB) – Achtes Buch (VIII) - Kinder- und Jugendhilfe:*
https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_8/index.html

Patarėjas
Tomas Lavišius
Tel. (8 5) 239 6181, el. p. tomas.lavisius@lrs.lt

*Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus parengti analitiniai ir informaciniai darbai skirti Seimo narių parlamentinei ir Seimo kanceliarijos veiklai. Šiuose darbuose pateikta informacija nėra oficiali Lietuvos Respublikos Seimo pozicija.
Šį darbą atgaminti, išleisti, platinti, versti, perdirbti, viešai skelbti, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, galima tik gavus Seimo kanceliarijos leidimą.
Visais atvejais naudojant šį darbą privaloma nurodyti šaltinį.
© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2023*